

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського
національного університет
Кафедра економіки, обліку та оподаткування ВННІЕ

КУНИЦЬКИЙ Денис Сергійович

Еколого-економічні аспекти розвитку органічного
сільського господарства / Ecological and economic aspects
of the development of organic agriculture

спеціальність: 051 – Економіка
освітньо-професійна програма – Економіка та управління підприємством

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи
ЕЕПвнм-21
Д.С. Куницький

Кваліфікаційну роботу допущено
до захисту:

«___» _____ 20 ___ р.

Завідувач кафедри
_____ **В. М. Пилявець**

ВІННИЦЯ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	6
1.1. Еволюція поняття та сутність органічного сільського господарства .	6
1.2. Еколого-економічні засади функціонування органічного виробництва.....	13
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	19
2.1. Стан органічного сільського господарства в Україні.....	19
2.2. Світові тенденції розвитку органічного агросектору.....	27
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	36
3.1. Перспективи підвищення ефективності органічного сільського господарства.....	36
3.2. Удосконалення державної політики та механізмів підтримки органічного виробництва.....	44
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку аграрного сектора питання забезпечення продовольчої безпеки та одночасного збереження навколишнього природного середовища постають особливо гостро. Зміна клімату, деградація ґрунтів, забруднення водних ресурсів та зниження біорізноманіття є глобальними викликами, що вимагають переосмислення підходів до ведення сільського господарства. У цьому контексті органічне сільське господарство розглядається як альтернатива традиційним моделям агровиробництва, яка ґрунтується на природоощадних технологіях, біологічних засобах захисту рослин та забороні використання хімічно синтезованих добрив і пестицидів.

Актуальність теми обумовлена, передусім, тим, що розвиток органічного виробництва дозволяє поєднати економічну ефективність із соціальною відповідальністю та екологічною безпекою, створюючи умови для реалізації принципів сталого розвитку. Зростання попиту на органічну продукцію як в Україні, так і за кордоном, формує нові ринкові можливості для аграріїв, особливо малих і середніх фермерських господарств. Водночас ринок органічної продукції в Україні перебуває на етапі становлення, йому притаманні інституційна нестабільність, обмеженість державної підтримки, низький рівень обізнаності споживачів та інші стримувальні фактори.

Окрім того, важливо наголосити, що органічне сільське господарство має не лише економічну, а й виразну екологічну функцію, сприяючи збереженню агроecosystem, покращенню родючості ґрунтів, захисту клімату та зменшенню негативного антропогенного впливу на довкілля. Тому дослідження еколого-економічних аспектів цього явища є вкрай важливим у контексті формування збалансованої аграрної політики та розробки дієвих механізмів державного регулювання.

У сучасній науковій літературі проблематика органічного землеробства активно досліджується українськими вченими як в агрономічному, так і в економічному контексті. Зокрема, А.С. Антонець, Є.М. Данкевич, О.А. Деречь,

В.М. Венгера, С.О. Трибель, О.Ф. Смаглій та інші аналізують шляхи виробництва екологічно безпечної продукції та охорони сільськогосподарських земель. Окремі аспекти, пов'язані з органічним харчуванням і розвитком внутрішнього ринку органічної продукції, висвітлюють В.І. Артиш, Т.М. Димань, М.М. Жибак, Г.М. Христенко, Ю.С. Завадська, О.В. Ульянченко та інші дослідники. Попри широку увагу до теми, низка теоретичних і практичних питань, пов'язаних із особливостями функціонування ринку органічної продукції та його впливом на продовольчу безпеку України, залишаються недостатньо опрацьованими.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у дослідженні теоретичних засад, аналізі сучасного стану та розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення еколого-економічного механізму розвитку органічного сільського господарства в Україні.

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачено реалізацію таких **завдань**:

- дослідити еволюцію поняття органічного сільського господарства та його відмінні риси;
- розглянути еколого-економічні основи функціонування органічного виробництва;
- проаналізувати поточний стан органічного сільського господарства в Україні та у світі;
- окреслити основні проблеми та перспективи розвитку органічного сектора;
- обґрунтувати напрями вдосконалення еколого-економічного механізму його функціонування.

Об'єктом дослідження виступає органічне сільське господарство як складова аграрного сектора економіки. **Предметом** є еколого-економічні механізми та умови, що визначають розвиток органічного виробництва.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи – аналіз, синтез, порівняння, статистичне

узагальнення, SWOT-аналіз, а також системний підхід до оцінки ефективності органічного виробництва.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти України, що регламентують діяльність у сфері органічного сільського господарства, а також відповідні постанови Кабінету Міністрів України, накази профільних міністерств та відомств. Також використано статистичні матеріали Державної служби статистики України, звіти Мінагрополітики, дані Федерації органічного руху України, профільних аналітичних центрів, міжнародних організацій, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, аналітичні доповіді, а також результати власного узагальнення практичного досвіду розвитку органічного виробництва в Україні.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що її результати можуть бути використані для підвищення ефективності розвитку органічного сільського господарства на національному, регіональному та локальному рівнях. Запропоновані у дослідженні напрями вдосконалення еколого-економічного механізму можуть бути впроваджені в практику органічних господарств, органів державного управління та місцевого самоврядування з метою стимулювання переходу до сталих форм агровиробництва. Крім того, окремі положення роботи можуть бути корисними для освітніх цілей, у процесі підготовки фахівців аграрного профілю, а також для інформування споживачів про переваги органічної продукції.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати роботи доповідались, обговорювались та отримали позитивну оцінку на всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку науки, економіки та соціуму в умовах війни та повоєнного відновлення» (м. Вінниця, 16-17 жовтня 2025 року).

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дипломної роботи становить 57 сторінок (без додатків). Робота містить 9 таблиць, 7 рисунків. Список використаних джерел налічує 51 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Еволюція поняття та сутність органічного сільського господарства

У сучасних умовах глобалізації та екологічних викликів питання переосмислення моделей агровиробництва набуває особливої актуальності. Одним із найбільш перспективних напрямів трансформації аграрного сектору є розвиток органічного сільського господарства – системи, що поєднує екологічну відповідальність із економічною доцільністю. З метою повнішого розуміння цього явища доцільно звернутися до еволюції самого поняття «органічне сільське господарство», простежити його історичне формування, а також визначити сутність і основні характеристики, що вирізняють органічне виробництво серед інших моделей аграрної діяльності.

Варто зазначити, що початкові задатки ідеї органічного сільського господарства сягають першої половини ХХ століття, коли вчені й практики почали усвідомлювати, що традиційна інтенсивна агровиробнича система – із широким застосуванням хімічних добрив та пестицидів – має негативні співвідношення щодо ґрунтів, води і біорізноманіття. Так, у 1920-х -1930-х роках зародилися підходи, які ставили за мету відновлення природного балансу в агроєкосистемах. Наприклад, основоположником біодинамічного землеробства став Рудольф Штейнер із відповідними ідеями ще у 1920-х роках [1].

Подальше становлення поняття «органічне землеробство» відбувалося через об'єднання етичних, екологічних і агрономічних засад. У середині ХХ століття термін «organic agriculture» набув поширення й почав використовуватися як узагальнений для сільськогосподарських систем, що базуються на природних процесах і мінімізованому втручанні хімії [1].

У контексті України і країн Східної Європи етапи розвитку органічного

виробництва можна відокремити: після здобуття незалежності держави на початку 1990-х років з'являються перші спеціалізовані підприємства та об'єднання, які просувають ідеї органічного землеробства; згодом, у 2000-х-2010-х роках, формується нормативно-правова база, системи сертифікації та ринкові структури. [2]. Тож сьогодні маємо чіткий історичний розвиток: від зароджуваних ідей та експериментів через формалізацію стандартів та об'єднань до глобальної системи, яка інтегрує екологічні, економічні й соціальні аспекти органічного виробництва.

Сутність органічного сільського господарства полягає в інтеграції екологічно безпечних методів виробництва з економічно доцільними підходами до ведення аграрної діяльності. На відміну від традиційного сільського господарства, органічне виробництво виключає використання хімічно синтезованих добрив, пестицидів, регуляторів росту та ГМО, натомість спираючись на природні процеси, сівозміни, органічні добрива, біологічні методи захисту рослин і підвищення родючості ґрунтів (табл. 1.1) [3].

Таблиця 1.1

Порівняння традиційного та органічного сільського господарства

Критерій	Традиційне с/г	Органічне с/г
Використання добрив	Хімічні (мінеральні)	Органічні (гній, компости, сидерати)
Засоби захисту рослин	Пестициди, гербіциди	Біологічні, механічні методи
Генетично модифіковані організми (ГМО)	Дозволені	Заборонені
Вплив на ґрунт	Виснаження, ерозія	Відновлення, підтримання родючості
Урожайність	Вища в короткостроковій перспективі	Стабільна у довгостроковій перспективі
Вплив на довкілля	Негативний (забруднення, деградація)	Позитивний (збереження екосистем)
Сертифікація продукції	Не обов'язкова	Обов'язкова (згідно з законом України)

Складено за [3; 6-8]

Як справедливо зазначає Заставний Ю.Б., органічне землеробство є структуроутворюючим елементом усього органічного виробництва і охоплює

комплекс агротехнічних, біологічних та ґрунтозахисних заходів, спрямованих на відновлення агроєкосистем і забезпечення сертифікованої продукції [4].

У свою чергу, Ляшинський В.Б. підкреслює, що органічне виробництво є складовою так званого нетрадиційного сільськогосподарського землекористування, яке базується на принципах екологізації, капіталізації землі та сталого розвитку [5]. Тобто, органічне сільське господарство не обмежується лише технологічними аспектами – воно передбачає глибоку трансформацію ставлення до природних ресурсів, ринку та споживача, формуючи відповідальну аграрну модель з довгостроковою екологічною та економічною ефективністю.

Оскільки у науковій літературі немає єдиного трактування поняття «органічне сільське господарство», то його інтерпретація залежить від дослідницької парадигми та галузевого контексту, що зумовлює необхідність виділення кількох основних теоретико-методологічних підходів до розуміння сутності цієї моделі господарювання (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «органічне сільське господарство»

Підхід	Сутність розуміння
Екологічний	Розглядає органічне сільське господарство як спосіб ведення агровиробництва, що мінімізує антропогенний вплив на довкілля, сприяє збереженню біорізноманіття, родючості ґрунтів і екологічній стабільності агроландшафтів
Економічний	Трактує органіку як конкурентоспроможну форму виробництва, що формує нові ринки збуту, підвищує додану вартість продукції, забезпечує доходи та розвиток сільських територій
Соціальний	Орієнтується на органічне виробництво як інструмент підвищення продовольчої безпеки, збереження здоров'я населення та відновлення соціального капіталу сільських громад
Правовий	Пов'язує поняття з нормами національного й міжнародного законодавства, визначаючи органіку через сертифікацію, дотримання регламентів, маркування та контроль
Системний	Інтерпретує органічне господарство як складову стратегії сталого розвитку, що інтегрує екологічні, економічні та соціальні компоненти в єдину агроєкосистему

Складено за [2-8]

Застосування системного підходу дозволяє розглядати органічне сільське господарство не ізольовано, а в тісному взаємозв'язку з глобальними процесами трансформації аграрної політики, кліматичними викликами, запитамі споживачів і світовими ринками. Таким чином, органічне сільське господарство являє собою цілісну систему господарювання, в основі якої лежить не лише дотримання агротехнічних та екологічних норм, а й принципи відповідального споживання, етичного ставлення до природи та соціальної відповідальності. Для глибшого розуміння сутності цієї моделі доцільно виокремити її основні складові (рис. 1.1).

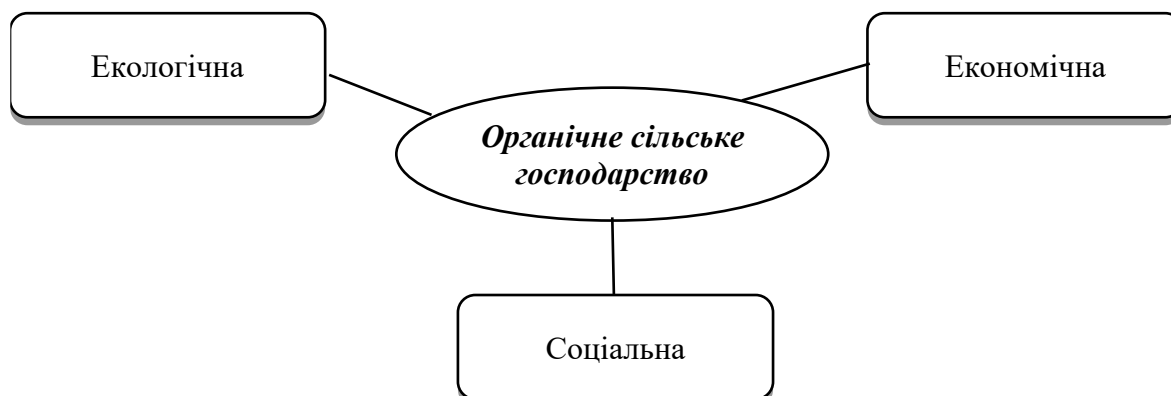

Рис. 1.1. Складові сутності органічного сільського господарства

Власна розробка автора

Як видно з рисунка, органічне сільське господарство об'єднує три основні компоненти: екологічний, що передбачає мінімізацію шкоди довкіллю та збереження ресурсів; економічний, який охоплює раціональне управління ресурсами, стабільність доходів та розвиток ринку; і соціальний, пов'язаний із забезпеченням якості життя, продовольчої безпеки та збереженням сільських територій. Саме таке поєднання дозволяє органічному виробництву відігравати важливу роль у реалізації принципів сталого розвитку.

Органічне сільськогосподарське виробництво розглядається як найперспективніша альтернатива інтенсивному землеробству. Воно не лише мінімізує споживацьке використання природних ресурсів, а й сприяє підвищенню ефективності господарювання через доступ до преміального ринку

та вищу ціну на продукцію, вирощену за органічними технологіями. Також варто зазначити, що попит на органічну продукцію зростає у всьому світі, що позитивно впливає на здоров'я населення та продовольчу безпеку. Органічні технології, які передбачають відмову від хімічних засобів і акцент на ґрунтозахисні методи, сприяють відновленню агроєкосистем та створюють передумови для сталого розвитку аграрного сектору.

Втім, органічне виробництво потребує більших затрат і демонструє нижчу врожайність, що обумовлює потребу в регуляторній підтримці, особливо на етапі переходу до органіки. Впровадження органічних технологій є особливо актуальним для малого та середнього аграрного бізнесу, а також домогосподарств, які забезпечують до половини загального обсягу агровиробництва в Україні. Вони мають менші земельні наділи, працюють переважно вручну, що робить їх природно ближчими до філософії органіки.

Крім того, розвиток органічного виробництва може стати дієвим інструментом вирішення екологічних проблем у сільській місцевості, включаючи деградацію ґрунтів, забруднення вод і ерозійні процеси. У цьому контексті державна підтримка органічного виробництва стає необхідною умовою переходу до збалансованої моделі агровиробництва, заснованої на екологізації, біобезпеці та економічній ефективності. Такий підхід дозволить Україні перейти від реактивної моделі розвитку до випереджального сценарію, орієнтованого на довгострокову продовольчу та екологічну безпеку.

Доцільно зазначити, що органічне сільське господарство, як система сталого агровиробництва, демонструє суттєві переваги не лише в екологічному, а й в економічному та соціальному вимірах. Його розвиток обумовлений потребою в подоланні негативних наслідків індустріалізованого аграрного виробництва, а також глобальними трендами переходу до зеленої економіки [4].

З екологічної точки зору, головною перевагою органічного господарства є його природоорієнтованість. Відмова від застосування хімічно синтезованих добрив, пестицидів і регуляторів росту мінімізує негативний вплив на агроєкосистеми, сприяє збереженню біорізноманіття, структурної цілісності

грунту та чистоти водних ресурсів [9]. Органічні методи господарювання також позитивно впливають на вуглецевий баланс та сприяють пом'якшенню наслідків змін клімату, завдяки накопиченню органічної речовини у ґрунтах [5].

У соціальному аспекті органічне виробництво пов'язане з підвищенням якості життя сільського населення, створенням нових робочих місць та зростанням довіри споживачів до продукції з підтвердженням походженням. Органічні ферми, зазвичай, орієнтовані на локальні спільноти, підтримують розвиток кооперації та знижують рівень залежності від імпорту агрохімікатів і насіння [4]. Крім того, споживання органічної продукції асоціюється з вищим рівнем харчової безпеки та зниженням ризику для здоров'я, що особливо важливо в умовах зростання кількості хронічних захворювань [9].

З економічної точки зору, хоч органічне виробництво й поступається традиційному за врожайністю на початкових етапах, воно відкриває доступ до преміальних ринків. Завдяки підвищеній ціні на органічну продукцію, фермери можуть отримувати вищий дохід за одиницю реалізованої продукції. Крім того, поступово формується стабільний попит серед свідомих споживачів як в Україні, так і за кордоном, особливо на європейському ринку [11].

Однак поряд із перевагами органічне сільське господарство має і низку обмежень. Найперше – це високі стартові витрати на перехід до органічної моделі: потрібно оновити агротехнології, пройти тривалий (2–3 роки) перехідний період, отримати сертифікацію відповідно до вимог законодавства України або міжнародних стандартів [3]. Не менш важливою проблемою є кадровий дефіцит: аграрії потребують спеціальних знань щодо біологічного захисту, організації сівозміни, управління родючістю ґрунту, оскільки традиційні методи часто непридатні або неефективні в органічних умовах [7].

До системних викликів відноситься недостатній рівень підтримки з боку держави, зокрема слабо розвинені програми дотацій, неузгоджена сертифікаційна політика, низький рівень державного контролю та просвіти у сфері органіки. Ринок органічної продукції в Україні досі перебуває на етапі становлення, що зумовлює труднощі з її реалізацією [13].

Таким чином, органічне сільське господарство має значний потенціал, але потребує комплексного підходу до подолання викликів: від реформування політики державної підтримки до зміцнення ринку і просвітницької роботи серед споживачів і виробників.

Також варто звернути увагу на те, що органічне сільське господарство – це не лише сукупність технологічних прийомів чи аграрних практик, а, передусім, філософія взаємодії людини з природою, яка базується на принципах гармонії, відповідальності та сталого розвитку. Ця модель господарювання спирається на ідею збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь, формування свідомого споживання та етичного підходу до виробництва продуктів харчування.

Міжнародна федерація органічного сільського господарства (IFOAM) виокремлює чотири основні принципи, що визначають ідеологію органіки:

1) принцип здоров'я – органічне землеробство має підтримувати і посилювати здоров'я ґрунтів, екосистем, тварин і людей;

2) принцип екології – органічне виробництво має базуватись на живих екологічних системах і природних циклах;

3) принцип справедливості – органіка має сприяти соціальній справедливості, рівному доступу до ресурсів, повазі до праці та добробуту всіх учасників агросистеми;

4) принцип турботи – управління органічними системами має здійснюватися обережно й відповідально, з урахуванням добробуту нинішніх і майбутніх поколінь [14].

У контексті цих принципів органічне сільське господарство постає як цілісна система: поєднання екологічної збалансованості, економічної доцільності та соціальної етики. Саме це триединство визначає його сутність і відрізняє від традиційних моделей агровиробництва. Таким чином, філософія органічного господарювання виходить за межі агротехніки – вона формує нову парадигму розвитку аграрного сектора, зорієнтовану на людину, природу та майбутнє.

1.2. Еколого-економічні засади функціонування органічного виробництва

У сучасних умовах кліматичних змін, деградації ґрунтів та зростаючого попиту на безпечну продукцію, особливої актуальності набуває функціонування агросектору на основі поєднання екологічних і економічних принципів. Саме така взаємозалежність лежить в основі органічного сільського господарства, де метою є не лише отримання прибутку, а й відтворення природного середовища, збереження ґрунтів і біорізноманіття, а також формування соціально відповідального виробництва.

Така модель господарювання реалізує принципи сталого розвитку, де економічна діяльність не вступає в конфлікт з екологічними пріоритетами, а навпаки – базується на них. Таким чином, еколого-економічні засади є підґрунтям для функціонування органічного аграрного виробництва як системи нового типу.

В основі системи органічного сільського господарства лежить основна екологічна ідея – мінімізація втручання в природні процеси та створення умов для відтворення агроєкосистеми за допомогою біологічно орієнтованих методів. Так, відмова від хімічно синтезованих засобів, а саме пестицидів, гербіцидів, регуляторів росту, штучних добрив чи антибіотиків, є не лише технологічною особливістю, але фундаментальною екологічною передумовою. Це веде до зниження токсичного навантаження на ґрунти, воду, атмосферу та живі організми, і створює передумови для стабільності агросистем [15-18].

Органічне землеробство ґрунтується на таких екологічних принципах:

- 1) збереження родючості ґрунтів через використання сівозмін, сидератів, гною, компосту, мульчування.
- 2) використання біологічного захисту рослин замість хімічного – ентомофагів, біопрепаратів, механічних засобів.
- 3) відмова від ГМО та антибіотиків у тваринництві.
- 4) сприяння біорізноманіттю, збереження середовищ існування

запилювачів, дрібної фауни, мікроорганізмів.

5) раціональне використання водних ресурсів, захист від ерозії та виснаження.

Завдяки дотриманню вищезазначених підходів, органічне виробництво знижує антропогенне навантаження, сприяє відновленню природних функцій екосистем і зменшує вуглецевий слід, що особливо актуально в контексті кліматичних змін [19-20]. Також варто зауважити, що екологічна складова в організації виступає не лише як мета, а і як інструмент підвищення довгострокової ефективності господарювання: родючі ґрунти, здорова екосистема та чиста вода – це основа стабільного врожаю та безперервного циклу виробництва [21].

У контексті переходу аграрної галузі до моделі сталого розвитку, органічне сільське господарство дедалі частіше розглядається не лише як екологічна альтернатива традиційному виробництву, а і як економічно перспективний сектор. Це пояснюється тим, що сучасний споживач орієнтується на якість, безпеку і походження продукції, а відповідно – органічні продукти набувають дедалі більшої цінності на ринку [22].

Одним із базових економічних принципів органічного виробництва є економічна доцільність. Попри те, що на етапі впровадження органічних технологій фермер стикається з підвищеними витратами – зокрема, на проходження сертифікації, модернізацію технологій, навчання персоналу – у довгостроковій перспективі така модель господарювання забезпечує стабільність прибутку завдяки зниженню витрат на хімічні засоби виробництва та доступу до преміум-сегментів ринку [23]. Водночас, як зазначає Іртишчева І.О., органічне виробництво має нижчі показники врожайності порівняно з традиційним, проте компенсує це вищою ціною реалізації продукції та підвищеною довірою з боку споживачів [24].

З іншого боку, органічна продукція дедалі частіше потрапляє до нішового, преміального ринку, де рівень платоспроможності споживача дозволяє виробнику отримувати вищу рентабельність. Це особливо актуально в умовах зростання попиту на екологічно чисті продукти у країнах ЄС, куди Україна

орієнтує свій аграрний експорт [25]. За даними FiBL та IFOAM, у 2022 році глобальний ринок органічної продукції перевищив 120 млрд євро, і щороку зростає приблизно на 8-10% [26].

Ще одним вагомим аспектом є економічна підтримка сільських територій. Органічне виробництво, як правило, є більш трудомістким, що передбачає вищу потребу в робочій силі на одиницю площі. Відтак, це створює нові можливості працевлаштування, зменшує міграційний тиск на великі міста та підтримує економічну активність у сільських громадах [27]. Як свідчать дослідження Дослідного інституту органічного сільського господарства (FiBL), органічне господарство вимагає в середньому на 15-20% більше трудових ресурсів, ніж інтенсивне виробництво [28].

Крім того, органічне виробництво відкриває значні експортні перспективи. Україна вже посідає одне з провідних місць серед постачальників органічної сировини до Європи. Основними покупцями української органічної продукції є Нідерланди, Німеччина, Швейцарія та Литва [25]. Така тенденція свідчить про конкурентоспроможність українських виробників, які здатні відповідати європейським стандартам якості, екологічності та простежуваності продукції.

Отже, економічні засади функціонування органічного виробництва базуються не лише на логіці зменшення витрат і підвищення цінової вартості продукції. Вони формуються на стику стратегічного планування, доступу до нових ринків, розвитку соціального капіталу та орієнтації на споживача. Тому економічна ефективність органічного господарювання полягає у довгостроковій стійкості, а не лише у короткостроковій прибутковості.

Органічне виробництво не є сукупністю ізольованих екологічних або економічних рішень – це цілісна, системна модель господарювання, в якій кожен елемент взаємопов'язаний з іншими та впливає на загальну ефективність. Саме в поєднанні екологічних, економічних і соціальних складових формується основа стійкого агровиробництва, що відповідає як потребам сучасного ринку, так і викликам майбутнього.

На відміну від традиційної моделі інтенсивного сільського господарства,

де пріоритетом часто виступає максимізація короткострокового прибутку, органічне виробництво орієнтується на довгострокову результативність через баланс інтересів довкілля, людини і ринку. Наприклад, вибір методів збереження родючості ґрунтів чи біологічного захисту рослин має не лише екологічне значення, але й безпосередньо впливає на витрати, урожайність і конкурентоспроможність продукції [29].

Базовим поняттям тут виступає еколого-економічна ефективність – інтегральний показник, що враховує як ступінь досягнення екологічної стабільності (відновлення природних ресурсів, зменшення викидів, біорізноманіття), так і економічну вигідність (собівартість, рентабельність, обсяг продажів, інвестиційна привабливість). Згідно з результатами досліджень Копитко Л.М., господарства, що дотримуються принципів екологізації, демонструють вищу адаптивність до ринкових і кліматичних коливань [30].

Крім того, системність еколого-економічного підходу проявляється у взаємозв'язку локального і глобального рівнів (рис. 1.2). Так, збереження ґрунтів і водних ресурсів на рівні господарства має значення не лише для окремого виробника, а й для сталого розвитку територій, продовольчої безпеки країни та досягнення кліматичних цілей міжнародного масштабу [31].

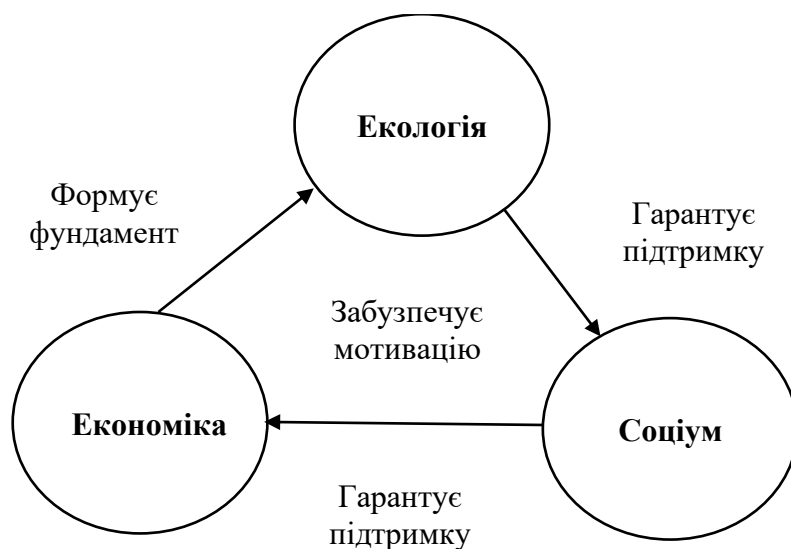

Рис. 1.2. Взаємозв'язок екологічних, економічних і соціальних складових органічного виробництва

Власні дослідження автора

Отже, органічне виробництво – це система, в якій:

- екологія формує фундамент для економіки;
- економіка забезпечує мотивацію для екологізації;
- соціальна складова гарантує підтримку з боку громади та споживача.

Така взаємозалежність робить органічну модель реальним інструментом переходу до «зеленої економіки», що ґрунтується на відновлюваності, раціональності та відповідальності.

Узагальнюючи вищенаведене, доцільно виокремити основні взаємозв'язки між екологічними чинниками органічного виробництва та відповідними економічними ефектами. Як видно з табл. 1.3, екологізація не лише не суперечить економічній доцільності, а навпаки – створює її передумови: зниження витрат, стабільність врожайності, доступ до нових ринків та покращення конкурентоспроможності виробника.

Таблиця 1.3

Взаємозв'язок екологічних та економічних чинників в органічному виробництві

Екологічний чинник	Економічний ефект
Збереження родючості ґрунтів	Підвищення стабільності врожайності, зниження витрат на добрива
Біологічний захист рослин	Зменшення витрат на пестициди, зниження ризиків для працівників
Раціональне водокористування	Економія ресурсів, запобігання деградації територій
Підвищення біорізноманіття	Зменшення залежності від монокультур, гнучкість у зміні попиту
Відмова від ГМО і хімії	Доступ до преміум-ринків, підвищення цінової вартості продукції
Вуглецево-нейтральне виробництво	Відповідність міжнародним «зеленим» стандартам, потенціал для грантів

Складено за [26-31]

Отже, органічне виробництво не лише забезпечує екологічну безпеку, а й створює фінансово обґрунтовану модель господарювання, здатну відповідати на глобальні виклики. Системність такого підходу проявляється в тому, що кожен екологічний крок має економічний еквівалент, що забезпечує стійкий розвиток як на рівні окремого господарства, так і аграрного сектору загалом.

Таким чином, еколого-економічні засади органічного сільського господарства формують комплексну основу для сталого функціонування аграрного виробництва. Поєднання екологічних цілей – таких як збереження родючості ґрунтів, біорізноманіття, раціональне використання ресурсів – з економічною доцільністю, рентабельністю та доступом до преміальних ринків створює модель господарювання, здатну ефективно відповідати на сучасні виклики. Органічне виробництво постає не лише як альтернатива традиційному землеробству, а як інструмент трансформації агросфери у напрямі «зеленої» економіки, де ключовими є взаємозв'язок природного середовища, економіки та суспільства. Системний характер цього підходу забезпечує як екологічну стійкість, так і соціально-економічну результативність, що робить органічне сільське господарство перспективним напрямом розвитку національного агросектору в умовах глобалізації та кліматичних викликів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

2.1. Стан органічного сільського господарства в Україні

У контексті формування нової моделі аграрного виробництва, що базується на принципах сталого розвитку, надзвичайно важливою є оцінка поточного стану органічного сільського господарства в Україні. Попри відносну молодість цього напрямку, український органічний сектор демонструє позитивну динаміку зростання, набуваючи стратегічного значення як для внутрішнього ринку, так і для експорту. Водночас розвиток органічного виробництва в Україні супроводжується рядом системних викликів – економічних, логістичних, регуляторних – що особливо загострилися в умовах повномасштабної війни. Отже, для об'єктивного розуміння перспектив галузі доцільно проаналізувати її кількісні й якісні характеристики, структуру, регіональну специфіку та ключові чинники впливу.

Органічне сільське господарство володіє значним потенціалом як у виробничій, так і в організаційній площині. На сьогодні органічне землеробство виступає не лише глобальним трендом, а й ефективною з економічного погляду формою ведення аграрної діяльності. Варто зауважити, що органічна продукція, яка вирощується без застосування синтетичних хімікатів, користується підвищеним попитом на світовому ринку, що, своєю чергою, забезпечує їй вищу ціну реалізації порівняно з традиційною продукцією [32].

До початку повномасштабної війни Україна демонструвала позитивні темпи розвитку органічного сектору, зокрема у частині розширення сертифікованих земель (табл. 2.1). Впродовж 2018-2023 років в Україні спостерігалася загалом позитивна динаміка зростання площ органічних сільськогосподарських угідь, незважаючи на тимчасове скорочення в період активної фази війни у 2022 році [33]. Загальна площа таких земель збільшилася

майже на 79% порівняно з попереднім роком, що свідчить про адаптивність і потенціал сектору. Крім того, зросла площа земель з повним органічним статусом, що є позитивним сигналом для розширення виробництва та експорту сертифікованої продукції.

Таблиця 2.1

Динаміка площі, зайнятої під виробництво органічної продукції
в Україні (ЄС, NOP)

Показники	Роки						Відхилення, %	
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2023/ 2018	2023/ 2022
Загальна площа с/г земель (органічних і перехідного періоду) України, га	309100	467980	462225	422299	263619	471176	+52,4	+78,7
в тому числі площа с/г угідь з органічним статусом	233500	384529	410583	370110	246126	390923	+67,4	+59,0

Складено за даними [33]

Крім площ сільськогосподарських земель, важливим індикатором розвитку органічного сектору є кількість зареєстрованих органічних операторів – суб'єктів господарювання, які здійснюють повний або частковий цикл органічного виробництва: вирощування сільськогосподарських культур, тваринництво, переробку, зберігання, транспортування, а також реалізацію органічної продукції. Цей показник відображає реальний рівень зацікавленості бізнесу в розвитку органічної моделі господарювання, а також дозволяє оцінити масштаби та динаміку поширення органічних технологій на практиці. Зміна кількості операторів є своєрідним маркером стабільності галузі, її здатності до адаптації в кризових умовах, а також ефективності державної політики підтримки та стимулювання органіки.

Як видно з рис. 2.1, у 2018 році в Україні було зареєстровано 635 органічних операторів. Це був один із найвищих показників за останні роки, що свідчив про активний інтерес до органічного виробництва з боку малого та середнього бізнесу, а також про загальну позитивну динаміку розвитку

органічного ринку.

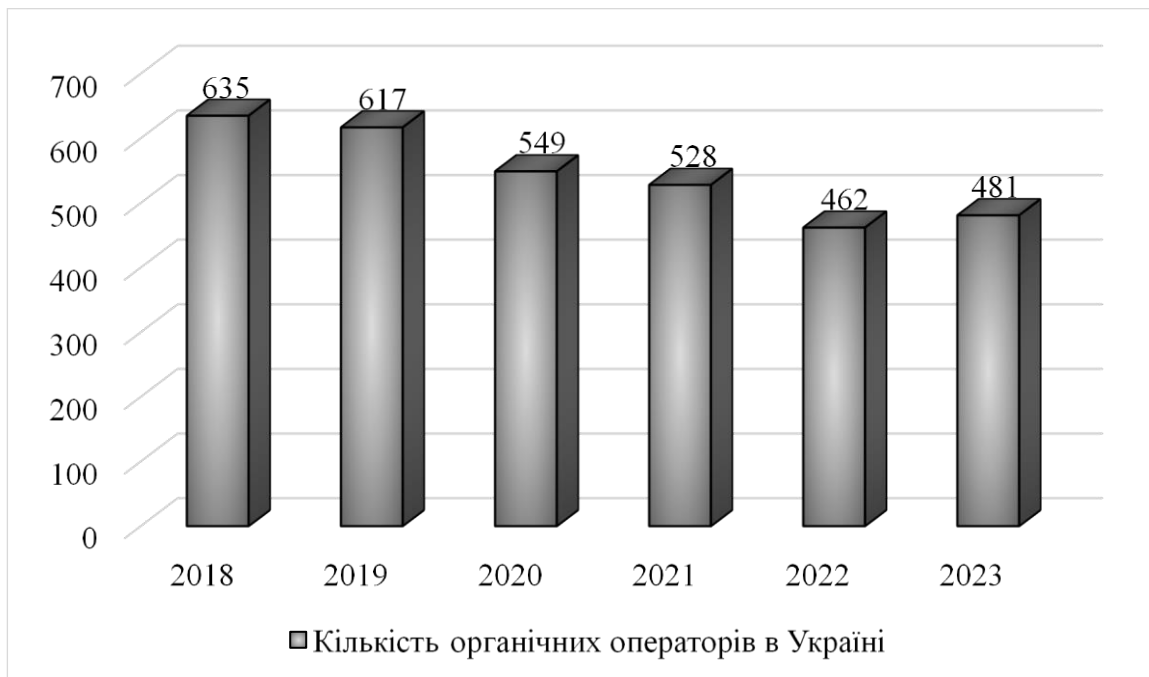

Рис. 2.1 Динаміка кількості органічних операторів в Україні за період 2018-2023 років, од.

Складено за даими [34]

У 2019 році кількість операторів дещо зменшилася до 617, а в наступні роки продовжувала поступово скорочуватися: до 549 у 2020 році та до 528 у 2021-му. Це зниження можна пояснити кількома факторами. По-перше, органічне виробництво потребує значних інвестицій на етапі переходу (перехідний період, сертифікація, навчання персоналу), що не завжди є під силу дрібним господарствам. По-друге, спостерігається жорстка конкуренція з боку великих агрохолдингів, які домінують на традиційному ринку і часто мають кращий доступ до фінансів та інфраструктури.

Найбільш суттєве зниження відбулося у 2022 році – у рік початку повномасштабної війни – коли кількість органічних операторів скоротилася до 462. Таке падіння зумовлене рядом об’єктивних причин: окупація частини територій, знищення логістичних ланцюгів, міграція населення, зростання ризиків для інвестицій, порушення процесів сертифікації та ускладнення виходу на ринки збуту. Водночас частина операторів тимчасово припинила діяльність

свідчить про активний розвиток виробництва та логістики в межах органічного сектору. Варто також відзначити Львівську область (10 100 га), що стабільно входить до лідерів за органічною площею.

Водночас, у південних та східних регіонах, зокрема в Донецькій, Луганській, Херсонській областях та АР Крим, органічне виробництво фактично відсутнє, що частково зумовлено безпековими викликами, а також загальною інфраструктурною відсталістю.

Загалом станом на кінець 2024 року в Україні зареєстровано 260 органічних операторів, з яких 228 – сільськогосподарські виробники. Загальна площа органічних сільськогосподарських земель складає 61 267 га, з яких 51 064 га мають органічний статус. Така структура підтверджує поступове, але стабільне розширення сектору, навіть в умовах війни, що є свідченням його адаптивності та довгострокової перспективності.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що органічний сектор в Україні демонструє високий рівень чутливості до зовнішніх потрясінь, однак має також значний потенціал до відновлення. Динаміка кількості операторів підтверджує, що органічне сільське господарство поступово повертає свої позиції на ринку, зберігаючи перспективи сталого зростання. Для подальшого розвитку цієї галузі важливо не лише зберігати сприятливі умови для роботи діючих суб'єктів, а й створювати механізми стимулювання нових операторів – через доступ до фінансування, консалтингову підтримку, освітні програми та розвиток внутрішнього ринку органіки.

Переходячи до аналізу обсягів реалізації органічної продукції, доцільно розглянути не лише виробничі показники, а й структуру споживання на внутрішньому ринку та експорт органіки, оскільки саме баланс цих двох напрямів свідчить про рівень інтеграції України у глобальний органічний ринок та про сформованість внутрішнього попиту (табл. 2.2).

Внутрішнє споживання органічної продукції в Україні упродовж 2018-2023 рр. мало позитивну динаміку, за винятком 2022 року, коли внаслідок воєнних дій зафіксовано різке зниження обсягів. Якщо у 2018 році українські

споживачі придбали близько 6,7 тис. тонн органічної продукції (на суму \$21 млн), то у 2021 році цей показник сягнув майже 9,8 тис. тонн, а грошовий еквівалент – \$33 млн. У 2022 році обсяги споживання скоротилися майже на третину, але вже в 2023 році спостерігалось часткове відновлення – до 7,3 тис. тонн на суму \$27 млн. Це свідчить про наявність попиту на органічну продукцію всередині країни, навіть попри воєнні та економічні труднощі.

Таблиця 2.2

Обсяги споживання та експорту органічної продукції власного виробництва в Україні за період 2018-2023 років

Показник	Роки					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Спожита органічна продукція, тонн	6700	7350	8778	9780	6280	7257
Еквівалент внутр. споживання, млн дол. США	21	24	26	33	17,2	27
Експортована продукція, тонн	390000	469000	332000	261000	245600	189000
Еквівалент експорту, млн дол. США	157	189	204	222	219	139
Загальні надходження (внутр. + експорт), млн дол. США	178	213	230	255	236	166
Частка експорту, %	88,2	88,7	88,7	87,1	92,7	83,7
Частка внутрішнього споживання, %	11,8	11,3	11,3	12,9	7,3	16,3

Складено за даними джерела [35]

Експорт органічної продукції стабільно перевищував обсяги внутрішнього споживання. У 2018 році було експортовано 390 тис. тонн продукції, що принесло \$157 млн, а вже у 2019-2020 роках – понад 460 тис. тонн на суму майже \$190-204 млн. Проте з 2021 року почалося зниження: у 2023 році обсяги експорту становили 189 тис. тонн – тобто зменшилися майже вдвічі порівняно з піковими значеннями. Така ситуація пов'язана як з труднощами логістики, так і з загальним падінням виробництва та переорієнтацією частини аграріїв на інші напрями.

У цілому, на протязі 2018-2021 рр. експорт складав понад 87% усіх обсягів реалізації, але у 2022 році ця частка зросла до 92,7% – тобто внутрішнє споживання майже зникло. У 2023 році ситуація частково виправилась: частка

експорту зменшилась до 83,7%, що свідчить про поступове повернення органіки на внутрішній ринок.

Отже, аналіз демонструє чітку перевагу експорту над внутрішнім попитом у структурі реалізації української органічної продукції. Водночас тенденції останніх років, зокрема у 2023 році, вказують на певне зростання зацікавленості внутрішніх споживачів у сертифікованій органіці, що створює потенціал для розвитку локального ринку та зменшення залежності сектору від зовнішньої кон'юнктури.

У структурі експорту органічної продукції з України переважають зернові та олійні культури, які є традиційно сильними позиціями вітчизняного аграрного сектору. Навіть в умовах воєнного стану Україна зберігає роль одного з ключових постачальників органічної агропродовольчої продукції до Європейського Союзу. Детальніше динаміка постачання основних видів продукції представлена у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка постачання органічних зернових та олійних культур до країн ЄС за 2021-2023 роки

Назва продукції	2021 рік		2022 рік		2023 рік	
	тис. тонн	млн \$	тис. тонн	млн \$	тис. тонн	млн \$
Кукурудза	80,0	22,0	95,7	27,3	68,4	19,3
Соя	65,0	59,0	33,7	33,0	44,2	35,4
Пшениця	29,0	14,3	26,3	8,4	14,3	4,4
Чорниця заморожена	9,0	19,0	7,8	25,3	7,5	16,1
Ріпак	12,0	10,5	5,2	3,6	4,3	4,3
Олія соняшникова	10,5	24,9	18,1	43,3	4,8	7,5
Макуха соняшникова	14,0	9,1	13,2	10,1	11,7	10,4
Соняшник	4,0	2,7	13,0	9,7	7,2	5,1
Інша продукція	36,5	61,1	27,4	57,2	26,6	36,0
Разом	260,0	222,0	240,0	218,0	189,0	139,0

Складено за даними [38].

З наведених даних видно, що упродовж 2021-2023 років відбулося скорочення загального обсягу експорту органічної продукції як у фізичному, так і в грошовому вираженні. Зокрема, у 2023 році було експортовано 189 тис. тонн

на суму 139 млн дол. США, що на 27% менше порівняно з 2021 роком. Найбільше скорочення спостерігається у категорії кукурудзи, соняшникової олії та пшениці, що, ймовірно, пов'язано як з обмеженнями логістичного характеру, так і зі зміною ринкової кон'юнктури.

Водночас зростання експорту сої у 2023 році порівняно з 2022 свідчить про певне відновлення експортних каналів та адаптацію виробників до нових умов. Стабільним залишається попит на заморожені ягоди, зокрема чорницю, хоча у 2023 році спостерігалось певне зниження вартості поставок.

Через повномасштабну війну обсяги внутрішніх продажів української органічної продукції впали [36]. Крім цього війна також вплинула на інфраструктуру та логістику агросектору: господарства в зонах бойових дій втратили поля, склади, пошкоджено транспортні шляхи; у 2023-му продуктивність у таких зонах впала більш ніж на 20% порівняно з довоєнним періодом [37]. Перебої із постачанням насіння, добрив та інших ресурсів, блокування портів і логістичних шляхів ускладнили функціонування органічного виробництва.

Незважаючи на всі втрати, сектор органічного виробництва в Україні намагається пристосуватись і рухатись уперед. У 2023 році було впроваджено нове законодавство, зокрема відкрито державні реєстри операторів, а також видано перший сертифікат на новий сертифікаційний орган.

Узагальнюючи результати аналізу, слід зазначити, що органічне сільське господарство в Україні, незважаючи на виразну позитивну динаміку у докризовий період, залишається вкрай чутливим до зовнішніх потрясінь. Повномасштабна війна спричинила суттєве зниження основних показників розвитку сектору, зокрема скорочення площ органічних сільськогосподарських угідь, зменшення кількості операторів ринку, втрати інфраструктури та логістичних ланцюгів. Ці процеси засвідчили системну вразливість органічного виробництва перед безпековими та економічними ризиками, а також обмежену стійкість до надзвичайних умов.

Додатковим викликом стала збережена залежність органічного сектору від

зовнішніх ринків, що в умовах порушеної логістики та зміни кон'юнктури значно ускладнило стабільне функціонування галузі. Водночас, внутрішній ринок, попри певне зростання у 2023 році, залишається нерозвиненим і потребує цілеспрямованої підтримки, включаючи інформаційне просвітництво споживачів та стимулювання попиту на сертифіковану органічну продукцію.

Разом з тим, адаптивність галузі, зростання числа операторів, відновлення частини втраченої інфраструктури, а також впровадження елементів національної системи регулювання та сертифікації свідчать про наявність потенціалу до поступового відновлення та розширення. Подальший розвиток органічного сільського господарства в Україні передбачає необхідність зміцнення внутрішньої інституційної спроможності, інтеграції екологічних пріоритетів у державну аграрну політику, а також налагодження стабільного діалогу між органічними виробниками, регуляторами та споживачами.

2.2. Світові тенденції розвитку органічного агросектору

На початку XXI століття органічне сільське господарство трансформувалося з альтернативної практики у важливий напрям глобальної аграрної політики, що відображає загальносвітові тенденції сталого розвитку, охорони навколишнього середовища та зростаючого попиту на безпечні продукти харчування. Органічне виробництво стало однією з основних відповідей на виклики, пов'язані зі зміною клімату, виснаженням природних ресурсів та необхідністю переходу до «зеленої економіки».

Протягом останніх двох десятиліть площі, зайняті під органічне сільське господарство, демонструють стабільну тенденцію до зростання. Згідно з даними дослідницького інституту FiBL (Research Institute of Organic Agriculture), у 2022 році світові органічні площі сягнули понад 76,4 млн га, що на кілька мільйонів гектарів більше, ніж у попередні роки (табл. 2.4) [39].

Таблиця 2.4

ТОП-5 країн світу за площею органічних сільськогосподарських угідь,
2022 рік

Країна	Площа, млн га	Частка в глобальній площі, %
Австралія	35,7	46,7%
Аргентина	4,1	5,4%
Китай	3,6	4,7%
Іспанія	2,7	3,5%
Франція	2,7	3,5%

Джерело: FiBL, 2023 [1]

Як видно з таблиці, Австралія є беззаперечним лідером, що пояснюється особливостями класифікації органічного тваринництва, яке займає великі території з низькою інтенсивністю використання. Європейські країни також демонструють стабільне зростання – насамперед Іспанія та Франція, де державна підтримка стимулює перехід на органіку.

Поряд зі зростанням площ, постійно збільшується й вартість світового ринку органічної продукції. Станом на 2022 рік, обсяг цього ринку перевищив 135 млрд євро [39]. Це свідчить про стабільне зростання попиту на органічні продукти як у розвинених країнах, так і в деяких країнах, що розвиваються.

Найбільшими споживачами органічної продукції залишаються Сполучені Штати Америки (понад 48 млрд євро), Німеччина (15,3 млрд євро) та Франція (12,7 млрд євро) [39]. Такий розподіл пов'язаний як з високою купівельною спроможністю населення, так і з культурою споживання здорової та екологічно чистої їжі.

Крім того, темпи зростання ринку органіки перевищують загальні темпи зростання аграрного сектору. З огляду на це, все більше виробників орієнтуються саме на органічне виробництво як перспективний напрям агробізнесу.

Одним з основних факторів зростання ринку органічної продукції є зростаючий попит з боку споживачів. Люди дедалі частіше обирають органічні продукти, вважаючи їх більш безпечними для здоров'я та такими, що не містять пестицидів чи синтетичних добавок.

На додаток, державна політика у багатьох країнах сприяє розвитку органічного виробництва. Наприклад, Європейський Союз у рамках Стратегії «Від ферми до виделки» (Farm to Fork) ставить за мету досягти 25% органічних площ у загальній структурі сільського господарства ЄС до 2030 року [40].

Не менш важливим драйвером є екологічний аспект. Органічне виробництво розглядається як один із інструментів пом'якшення кліматичних змін, адже воно передбачає зниження викидів парникових газів, збереження родючості ґрунтів та біорізноманіття. Отже, поєднання економічних, соціальних та екологічних факторів сприяє подальшому зростанню органічного сектора на світовому рівні.

Органічне виробництво у світі демонструє стійке зростання, однак його динаміка та масштаби суттєво відрізняються між регіонами, що пояснюється не лише кліматичними або географічними умовами, але й різною мірою зацікавленості держав, наявністю інфраструктури, купівельною спроможністю населення та ступенем відкритості до екологічних трендів.

У першу чергу слід згадати Європейський Союз, який за останнє десятиліття сформував один із найпотужніших органічних ринків у світі. За даними FiBL, у 2022 році частка органічних земель в ЄС склала 9,9% від загальної площі сільгоспугідь, а до 2030 року передбачено збільшення цього показника до 25% у межах «Зеленої угоди» [39].

Особливо високих результатів досягли Австрія (26,5%), Естонія (22,4%) та Швеція (20,2%). Важливо зазначити, що в Європі органіка підтримується не лише на рівні законодавства, а й через фінансові стимули, освітні програми та популяризацію екоспоживання.

Цікаво, що європейські споживачі все більше орієнтуються на екологічні маркування та локальні продукти, що також стимулює фермерів переходити на органічні технології.

Хоча Азія поступається Європі за обсягами органічного ринку, вона має свої унікальні особливості. Насамперед – це велика кількість дрібних фермерських господарств, які, попри обмежені ресурси, активно впроваджують

органічні практики.

Наприклад, Індія є світовим лідером за кількістю сертифікованих органічних виробників – понад 1,6 мільйона фермерів, згідно з даними IFOAM [40]. Основна продукція – це зернові культури, спеції, олії, які орієнтовані як на внутрішній ринок, так і на експорт.

Також варто згадати Китай, який займає 3-тє місце у світі за площею органічних земель (понад 3,6 млн га). У Китаї органіка розглядається не лише як екологічний підхід, а й як інструмент зміцнення довіри до продуктів харчування, особливо після низки харчових скандалів у 2000-х роках. Тобто, азійський органічний сектор зростає як знизу – завдяки фермерським ініціативам, так і згори – через державну підтримку стратегічного експорту.

Органічне виробництво в Північній і Південній Америці має свої особливості. У США, за даними USDA, загальна площа органічних угідь становить понад 2,5 млн га, а ринок органіки оцінюється в понад 56 млрд доларів, що є найбільшим споживчим ринком у світі [41].

Американська модель органічного господарювання поєднує індустріальний масштаб виробництва з високими вимогами до сертифікації та маркетингу. Тут активно розвивається переробка, онлайн-продажі та інвестиції в дослідження ґрунтів і технологій.

У той же час Південна Америка, зокрема Аргентина, Уругвай та Бразилія, зосереджена переважно на експорті органічної продукції. Основні позиції – це корми, м'ясо, зернові та соя. Ринок внутрішнього споживання поки що відстає, але має потенціал для зростання.

Особливим випадком є Австралія, яка має найбільшу площу органічних сільгоспугідь у світі – понад 35,7 млн га (понад 46% від світових площ) [39]. Водночас це переважно екстенсивні пасовища для тваринництва, де немає інтенсивної агротехнічної обробки.

Така специфіка пов'язана з географією країни, малонаселеними територіями та суворими умовами. Проте завдяки високому рівню державного регулювання та стандартів, австралійська органіка цінується на міжнародному

ринку, особливо в країнах Азії.

Без належної державної політики, органічне виробництво не могло б розвиватися такими темпами. У різних країнах підтримка набуває різних форм, від прямих субсидій до освітніх програм, пільгових кредитів та регіональних стратегій (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Приклади державної підтримки органічного виробництва у світі

Країна/регіон	Основні форми підтримки органіки
ЄС	Прямі виплати у рамках CAP, доплати за органічне землеробство, ціль 25% площ до 2030 року
США	USDA Organic Cost Share Program – компенсація до 75% витрат на сертифікацію, гранти для фермерів
Індія	Програми PKVY та MOVCNER – навчання, субсидії, кооперація дрібних виробників
Китай	Місцеві субсидії, пільги для експортерів, державна система сертифікації

Складено за даними [39-43]

Попит на органічну продукцію у світі стабільно зростає, і це пов'язано з кількома факторами: зміною способу життя, турботою про здоров'я, зростанням доходів населення та усвідомленням екологічних проблем. Як наслідок, органічні продукти стали не просто нішевим товаром, а повноцінним сегментом світового ринку. Згідно з останнім звітом FiBL (2023), найбільші ринки збуту органічної продукції зосереджені у країнах з високим рівнем доходів та розвиненою споживчою культурою (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

ТОП-5 країн за обсягом споживання органічної продукції, 2022

Країна	Обсяг ринку, млрд €	Частка від світового ринку
США	56,6	42%
Німеччина	15,3	11%
Франція	12,7	9%
Китай	11,0	8%
Швейцарія	3,3	2,5%

Джерело: FiBL & IFOAM, 2023 [1]

Як видно з таблиці, США – беззаперечний лідер, на який припадає майже половина світового обсягу продажу органічних товарів. Водночас європейські країни, такі як Німеччина та Франція, демонструють високий рівень стабільного внутрішнього попиту.

Серед основних причин, які спонукають людей обирати органічну продукцію, можна виділити:

1) здоров'я – споживачі вважають органічні продукти безпечнішими через відсутність пестицидів, ГМО та синтетичних добрив;

2) якість – органіка часто асоціюється з кращими смаковими властивостями та мінімальною обробкою;

3) екологічність – дедалі більше людей звертають увагу на вплив сільського господарства на довкілля. Органіка позиціонується як екологічно чиста альтернатива інтенсивному землеробству.

Цікаво, що у Європі та Північній Америці споживчі пріоритети зміщуються в бік сталого споживання. Люди готові платити більше за продукти, які не шкодять планеті [40].

У межах глобальної системи торгівлі органічною продукцією спостерігається стійкий поділ функцій між країнами з різним рівнем економічного розвитку. Зокрема, розвинуті держави переважно виступають основними імпортерами, тоді як країни Глобального Півдня виконують роль експортерів, забезпечуючи постачання сировини та готової продукції до провідних ринків збуту.

До числа провідних експортерів органічної продукції належать такі країни, як Індія, Китай, Туреччина, Україна, Аргентина та Перу. Ці держави мають або сприятливі кліматичні умови для виробництва, або відносно низьку собівартість праці, що дозволяє їм залишатися конкурентоспроможними на світовому ринку. Водночас основними імпортерами органіки залишаються США, Німеччина, Франція, Нідерланди та Великобританія – держави з високим рівнем доходів, розвинутою культурою споживання та суворими стандартами якості продукції [42].

Серед експортерів особливої уваги заслуговує Індія, яка постачає значні обсяги органічних спецій, чаю, кави та зернових культур. Ця країна не лише має велику кількість сертифікованих виробників, але й активно просуває органічний експорт на державному рівні. Okремо варто згадати і Україну, яка за останні роки зміцнила свої позиції на європейському ринку як надійний постачальник органічних зернових та олійних культур, насамперед до країн Європейського Союзу.

Попри стійке зростання попиту на органічну продукцію у світі, міжнародна торгівля органікою залишається складним і регламентованим процесом. Багато виробників, особливо з країн, що розвиваються, стикаються з рядом зовнішніх бар'єрів, які ускладнюють або навіть унеможливають вихід на міжнародні ринки. До основних таких перешкод належать питання сертифікації, логістики та регуляторного середовища.

Насамперед, серйозною проблемою є сертифікація. Практично кожна велика країна або регіон має власну систему стандартів органічного виробництва, дотримання якої є обов'язковою умовою для експорту. Наприклад, у США діє система USDA Organic, в Європейському Союзі – EU Organic Regulation, а у Швейцарії – Bio Suisse [43]. Вимоги цих систем можуть суттєво відрізнятися одна від одної, що створює додаткове фінансове та адміністративне навантаження на виробників, особливо малих фермерів. Часто їм доводиться проходити декілька процедур сертифікації одночасно, що є затратним як у грошовому, так і в часовому вимірі.

Крім того, значні труднощі виникають у сфері логістики. Органічна продукція, як правило, має обмежений термін зберігання, а також є чутливою до умов транспортування. Після пандемії COVID-19 глобальні логістичні ланцюги зазнали суттєвих збоїв, і відновлення їх стабільної роботи триває досі. Затримки в поставках, зростання цін на перевезення та нестача контейнерів створюють додаткові ризики для експортерів органічної продукції, особливо з віддалених регіонів.

Okрім технічних та логістичних бар'єрів, важливу роль відіграють і

регуляторні обмеження. Усе більше країн запроваджують нові вимоги щодо простежуваності продукції, що передбачає документальне підтвердження кожного етапу – від вирощування до доставки кінцевому споживачеві. Також набувають поширення вимоги до «вуглецевого сліду» продукції, тобто обліку викидів парникових газів у процесі виробництва та транспортування. Такі підходи безумовно сприяють сталому розвитку, проте одночасно ускладнюють доступ до ринку для малих виробників, які не завжди мають технічну або фінансову можливість відповідати цим стандартам.

У підсумку, зовнішні бар'єри суттєво обмежують доступність міжнародного ринку для дрібних фермерських господарств з країн Глобального Півдня. Навіть за наявності високоякісної продукції та зростаючого попиту з боку розвинених держав, високі вимоги до сертифікації, складна логістика та суворе регулювання залишаються значними стримуючими факторами.

Хоча світовий ринок органічної продукції демонструє стійке зростання, його подальший розвиток супроводжується низкою системних викликів. Ці проблеми мають як глобальний, так і локальний характер, і торкаються різних елементів ланцюга – від виробництва до споживання. Найгостріше вони проявляються у країнах, що розвиваються, де бар'єри значно вищі, ніж у державах з розвинутою аграрною політикою.

Один із основних викликів є нерівномірність розвитку органічного сектору в глобальному масштабі. Розвинені країни, зокрема члени Європейського Союзу, США та Швейцарія, не лише мають більшу частку органічного споживання, але й забезпечують стабільну державну підтримку, наукове супроводження та високу платоспроможність ринку [39].

Натомість країни Глобального Півдня (Азії, Африки, Латинської Америки) хоч і мають значні площі сертифікованих земель та експортний потенціал, залишаються переважно сировинними донорами. При цьому внутрішній попит на органіку в цих країнах є мінімальний, а інституційна підтримка недостатня. Такий дисбаланс не лише зберігає економічну залежність, а й ускладнює довгострокову інтеграцію у світові ланцюги постачання.

Ще однією серйозною проблемою є складність доступу до сертифікації для дрібних фермерських господарств. У більшості випадків процедура отримання сертифікату органічного виробника включає витрати на аудит, підготовку документації, адаптацію виробництва до стандартів та регулярні перевірки.

За оцінками IFOAM, середні витрати на первинну сертифікацію можуть сягати 1000–2000 доларів США, що є невідомим навантаженням для фермерів з низькими прибутками [43]. Навіть за наявності фінансової допомоги (наприклад, компенсаційних програм у США або в окремих країнах ЄС), бюрократичні процедури залишаються складними і непрозорими, особливо для виробників без доступу до цифрових сервісів або освіти. Як наслідок, багато перспективних агровиробників втрачають можливість виходу на органічний ринок, що уповільнює його інклюзивний розвиток.

Ще одним сучасним викликом є поступове ускладнення стандартів якості та сталості. У розвинених країнах, особливо в ЄС, посилюються вимоги до повної простежуваності продукції – від джерела насіння до упаковки. Сюди варто віднести цифрове документування всіх етапів виробництва та логістики, що потребує відповідної ІТ-інфраструктури.

Додатково вводяться нові екологічні вимоги зокрема, оцінка вуглецевого сліду (carbon footprint) і обмеження щодо викидів парникових газів на одиницю продукції [43]. Такі ініціативи, як Європейська стратегія Carbon Border Adjustment Mechanism (СВАМ), можуть зробити експорт органіки з Глобального Півдня ще складнішим, якщо країни-виробники не зможуть підтвердити низький рівень викидів.

З одного боку, це позитивно впливає на екологічну сталість агросектору. З іншого – створює додаткові бар'єри для малих і середніх виробників, які не завжди мають ресурси для впровадження інновацій або участі у проєктах декарбонізації.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

3.1. Перспективи підвищення ефективності органічного сільського господарства

Останніми роками органічне сільське господарство набуло особливого значення в контексті сталого розвитку, продовольчої безпеки та екологічної трансформації агросектору. Цей напрям активно підтримується на рівні міжнародних стратегій, а також дедалі частіше обирається споживачами, які прагнуть здорового способу життя та зменшення шкоди довкіллю.

Однак, попри значний потенціал, ефективність органічного виробництва залишається важливим викликом. На відміну від традиційного землеробства, яке орієнтується на максимізацію обсягів продукції за рахунок хімічних засобів, органічна модель змушена балансувати між природною стійкістю і господарською рентабельністю.

Чому це важливо? По-перше, органічна продукція має бути доступною не лише для вузького сегмента споживачів із високим рівнем доходів, а й для широкого ринку. Це можливо лише за умов підвищення ефективності, тобто зменшення собівартості, оптимізації ресурсів і покращення врожайності без втрати якості. По-друге, стійкий розвиток органіки передбачає здатність виробників адаптуватися до змін клімату, економічних викликів і технологічних трансформацій. Тобто, чим вища ефективність, тим більша життєздатність органічного сектора в довгостроковій перспективі.

Нарешті, ефективна органіка – це шанс для країн з перехідною економікою, таких як Україна, заявити про себе як надійний постачальник високоякісної, безпечної та етичної продукції на світовому ринку.

Попри позитивні очікування, органічні виробники часто працюють в

умовах, що унеможливають повне розкриття їх потенціалу. Найпоширенішими обмеженнями є:

1. Відносно нижча врожайність, особливо в перші роки переходу на органічні технології. За даними FiBL, врожайність органічних культур у середньому на 20-30% нижча порівняно з традиційною системою [40].

2. Обмежений доступ до добрив і засобів захисту рослин, оскільки дозволені лише біологічні та натуральні речовини. Їх вартість часто вища, а ефективність нижча, особливо при стресових умовах (засуха, хвороби тощо).

3. Високі витрати на сертифікацію, аудит та дотримання стандартів. Ці витрати можуть сягати тисяч доларів щороку, що особливо болісно для малих і середніх фермерів.

4. Нестабільність ринку збуту через обмежений попит, брак інфраструктури зберігання, складність доступу до супермаркетів або міжнародних трейдерів.

5. Низька доступність знань і фахової підтримки. У багатьох країнах аграрна освіта все ще орієнтована переважно на традиційні методи господарювання, а фахівців з органічного виробництва бракує.

Ці фактори у сукупності знижують мотивацію аграріїв до переходу на органіку, а також стримують масштабування успішних практик, навіть попри наявний попит.

З огляду на вищезазначені обмеження, підвищення ефективності в органічному секторі вимагає цілісного підходу. Важливо не просто нарощувати обсяги продукції, а робити це сталим, ресурсозберігаючим і соціально прийнятним способом. У цьому контексті виокремлюють кілька основних напрямів, що дозволяють підвищити результативність органічного господарства без шкоди для екології (рис. 3.1).

Перш за все, слід звернути увагу на агроекологічні практики, які стали основою сучасного органічного землеробства. Це технології, що базуються на використанні природних процесів для забезпечення продуктивності та відновлення ресурсів. Серед таких практик особливе значення мають:

1) сівозміна, яка запобігає виснаженню ґрунтів, знижує ризик поширення хвороб і шкідників та сприяє рівномірному використанню поживних речовин;

2) вирощування сидератів (зелених добрив), як-от люцерни, вики, фацелії – забезпечує природне збагачення ґрунту азотом і покращення його структури;

3) підвищення біорізноманіття – включення до агросистем багаторічних культур, квіткових смуг, агролісомеліоративних елементів дозволяє підтримувати стійкість екосистеми, залучати природних хижаків шкідників, зменшувати потребу в зовнішніх ресурсах.

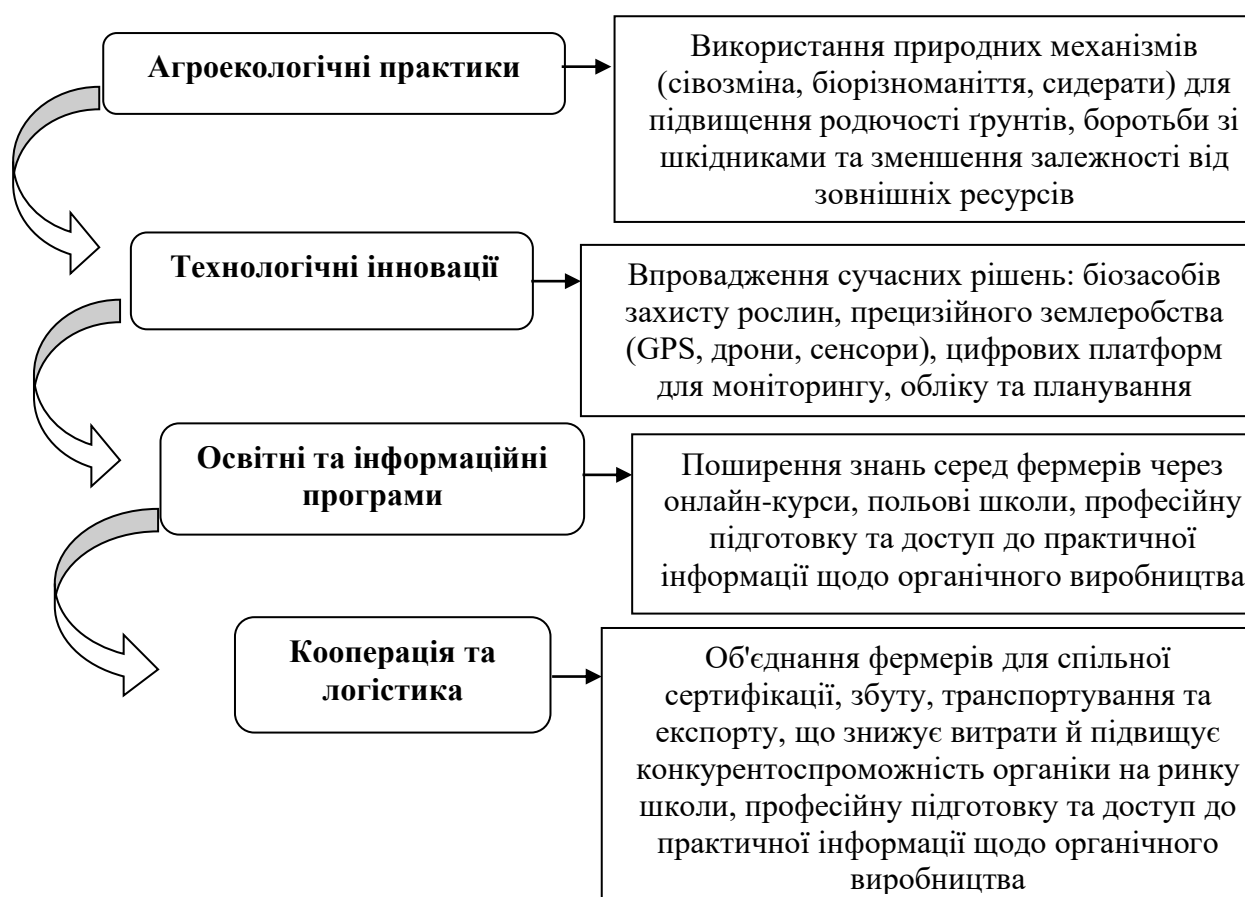

Рис. 3.1. Основні напрями підвищення ефективності органічного сільського господарства

Сформовано автором

Такі підходи активно застосовуються в ЄС, де понад 60% органічних фермерів використовують щонайменше два типи агроекологічних практик.

На сьогодні технології вже перестали бути виключно надбанням традиційного агровиробництва. Органічний сектор також активно впроваджує

інновації, адаптовані під свої потреби. Серед найбільш перспективних інструментів:

- біопрепарати нового покоління – мікробіологічні засоби захисту, біостимулятори росту та біофунгіциди, що не шкодять довкіллю, але забезпечують імунну відповідь рослин.

- прецизійне землеробство – використання GPS, дронів, IoT-датчиків для моніторингу стану ґрунту, вологості, виявлення хвороб на ранніх стадіях тощо.

- цифрові IT-рішення – мобільні додатки та платформи для ведення аграрної звітності, планування сівозмін, відстеження сертифікаційних процедур.

За оцінками IFOAM, фермери, які впроваджують прецизійні технології, можуть зменшити витрати на 10-20%, зберігаючи або навіть покращуючи врожайність [42].

Варто зауважити, що знання – ключ до ефективності. Брак доступу до достовірної інформації про органічне виробництво залишається однією з головних перепон, особливо в країнах, що розвиваються. Відповіддю на цю проблему є розвиток агроосвіти, дорадчих служб та онлайн-навчання. Ефективними вважаються такі інструменти:

- фермерські польові школи (Farmer Field Schools), де знання передаються від практиків до практиків.

- онлайн-платформи, які містять відкриті бази даних, відеоуроки, поради.

- державні програми в країнах ЄС освіта з органіки інтегрована у професійні програми підготовки фермерів.

Нарешті, важливим напрямом підвищення ефективності є створення умов для кооперації виробників та розвиток логістичної інфраструктури. Часто окремі фермери мають невеликі обсяги продукції, що ускладнює її збут та експорт. У такому випадку об'єднання в кооперативи або експортно-логістичні об'єднання дозволяє:

- зменшити витрати (спільна сертифікація, зберігання, транспортування);

- покращити переговорні позиції на ринку;

- гарантувати стабільність поставок і якість продукції.

У таблиці 3.1 представлено основні проблеми, з якими зіштовхуються органічні виробники, а також шляхи, що дозволяють підвищити ефективність виробництва без шкоди для принципів сталого розвитку.

Таблиця 3.1

Основні виклики органічного виробництва та шляхи їх вирішення

Проблема	Шлях вирішення
1. Низька врожайність у порівнянні з традиційним землеробством	Впровадження агроекологічних практик (сівозміна, сидерати, біорізноманіття); адаптовані сорти культур
2. Висока собівартість та витрати на сертифікацію	Групова сертифікація через кооперативи; державні програми компенсації; доступ до міжнародних грантів
3. Обмежений доступ до засобів захисту та добрив	Розвиток біопрепаратів та біостимуляторів; наукова підтримка фермерів
4. Нестача знань серед фермерів	Освітні програми, польові школи, онлайн-курси; інтеграція органіки у систему професійної аграрної освіти
5. Вузкий доступ до ринку збуту	Кооперація, створення спільних платформ збуту; участь у міжнародних виставках; розвиток органічної логістики
6. Складність дотримання міжнародних стандартів	Гармонізація стандартів, спрощення процедур сертифікації; використання цифрових систем простежуваності
7. Низький внутрішній попит у багатьох країнах	Інформування споживачів про переваги органіки; популяризація локальної продукції; розвиток зеленого громадського харчування

Сформовано автором

Як видно з таблиці, підвищення ефективності органічного виробництва є багатовекторним завданням, яке передбачає не лише технологічні інновації, а й зміну підходів до освіти, організації збуту, сертифікації та споживчої поведінки.

Важливим є поєднання агроекологічних підходів із сучасними цифровими рішеннями, розширення можливостей для малих виробників через кооперацію, а також активна участь держави та міжнародних організацій у розвитку сектору. Саме такий комплексний підхід закладає підґрунтя для стійкого, конкурентоспроможного органічного агровиробництва як на локальному, так і на глобальному рівні.

Органічне сільське господарство в Україні до 2022 року демонструвало позитивну динаміку зростання як у площах сертифікованих земель, так і в

обсягах експорту. За даними Мінагрополітики, на початок 2021 року в Україні було понад 460 тис. га сертифікованих органічних угідь, а частка експорту органічної продукції в загальному аграрному експорті зростала щороку.

Однак із початком повномасштабної війни ситуація різко змінилася. Військові дії на півдні, сході та півночі країни, а також мінування, руйнування інфраструктури та логістичні труднощі негативно вплинули на стабільність виробництва і збуту. Частина фермерів втратила доступ до своїх земель або була змушена переорієнтуватися на внутрішній ринок через блокування експорту.

Незважаючи на це, український органічний сектор зберігає свій експортний потенціал. У 2022-2023 рр. Україна залишалась важливим постачальником органічних зернових і олійних культур до ЄС. Зокрема, за даними Organic Europe, у 2022 році Україна посіла третє місце серед експортерів органіки до Європейського Союзу, після Домініканської Республіки та Еквадору [44]. У відповідь на нові виклики відбулися певні структурні зміни у виробництві:

1. Зросла роль малих і середніх фермерських господарств, які мають гнучкість і краще пристосовуються до умов воєнного часу.
2. Посилилась орієнтація на внутрішній ринок, зокрема через розширення каналів збуту в онлайн-торгівлі та кооперації з мережею екомаркетів.
3. Пожвавилась участь українських виробників у міжнародних ініціативах підтримки, таких як SIPPO, GIZ, Organic Ukraine Business Hub.

Водночас, зростає потреба в оновленні логістичної інфраструктури, пошуку альтернативних торгових маршрутів (морські коридори, сухопутні переходи з ЄС), а також у спрощенні доступу до сертифікації для малих виробників. Перспективи української органіки у повоєнний період безпосередньо залежать від:

- 1) відновлення експортного потенціалу;
- 2) державної підтримки та грантових програм для відбудови виробництва;
- 3) євроінтеграції, яка створює умови для наближення до стандартів ЄС у сфері простежуваності, якості та екологічності.

Вивчення досвіду країн із розвиненим органічним сектором є важливою складовою для розуміння потенційних моделей розвитку цього напрямку в Україні. Особливий інтерес становлять Німеччина як приклад державної системної підтримки, та Індія як модель ефективного масштабування органіки в умовах обмежених ресурсів. Ці дві країни демонструють, що шлях до ефективного органічного виробництва може бути різним, однак у кожному випадку ключову роль відіграють усвідомлена політика, підтримка малих виробників і доступ до ринків.

У Німеччині органічне сільське господарство є одним із пріоритетних напрямів аграрної політики. Згідно з офіційними даними Федерального міністерства продовольства і сільського господарства, частка органічних земель у структурі національного сільського господарства у 2022 році перевищила 11% [45]. Німеччина не лише активно стимулює перехід фермерів до органічного землеробства через прямі субсидії та компенсацію витрат на сертифікацію, але й підтримує наукові дослідження, інноваційні агротехнології та освіту у сфері органіки. Зокрема, з 2002 року діє державна програма «Органічне землеробство – майбутнє», яка охоплює фінансування дорадчих служб, дослідницьких центрів і системну підтримку маркетингу органічної продукції [46].

Німеччина також інвестує у цифровізацію агросектору: фермери мають доступ до онлайн-платформ, які допомагають в управлінні сертифікацією, плануванні сівозмін, моніторингу ґрунтів і прогнозуванні врожайності. Таким чином, ефективність досягається не лише за рахунок екологічності, а й завдяки технологічній модернізації виробництва, яке відповідає високим стандартам внутрішнього і зовнішнього ринку.

На відміну від Німеччини, де домінує державна підтримка і технологічні інновації, Індія демонструє інший, але не менш результативний підхід через мобілізацію дрібних фермерів та спрощення доступу до органічного ринку. Попри відносно низький рівень механізації та інфраструктурної розвиненості, Індія стала світовим лідером за кількістю сертифікованих органічних

виробників: понад 1,6 мільйона фермерів ведуть органічне господарство, переважно в кооперативній або сімейній формі [47].

Валивим чинником цього успіху є запровадження моделі Participatory Guarantee System – внутрішньої системи гарантій якості, яка дозволяє сертифікувати органічну продукцію без дорогих зовнішніх аудитів, на основі спільної відповідальності фермерів і місцевих споживачів. Завдяки цьому бар'єр входу у сектор був знижений до мінімуму, що особливо важливо для бідних сільських регіонів. Уряд Індії також підтримує органіку через програми Paramparagat Krishi Vikas Yojana (PKVY) і MOVCDNER, які надають гранти на навчання, інфраструктуру, закупівлю обладнання, а також сприяють розвитку збутових каналів [46].

Цей підхід засвідчує, що масштабування органічного виробництва можливе навіть у країнах із обмеженими фінансовими ресурсами, якщо держава створює прозору, доступну та справедливую модель сертифікації та стимулює кооперацію на місцевому рівні.

Цікаво, що обидва приклади, як Німеччини, так і Індії, вивчаються та аналізуються українськими фахівцями у сфері органіки. Зокрема, у звіті «Аналітичне дослідження щодо перспектив розвитку органічного виробництва в Україні», підготовленому на замовлення Мінекономіки у 2021 році, прямо вказується на доцільність адаптації моделі PGS для сертифікації малих фермерів в Україні, а також на потенціал для впровадження європейських механізмів підтримки вітчизняного органічного сектору [47].

Таким чином, міжнародний досвід підтверджує: успішне органічне виробництво потребує не лише екологічної відповідальності, а й системної політики, доступу до ринку, адаптованої сертифікації та якісної освіти. Україна має змогу використовувати ці практики, адаптуючи їх до власних умов, особливо в контексті післявоєнної відбудови та євроінтеграції.

3.2. Удосконалення державної політики та механізмів підтримки органічного виробництва

Розвиток органічного сільського господарства в Україні має значний потенціал, який може бути реалізований лише за умови системного вдосконалення державної аграрної політики. Наявність родючих земель, потужного експортного потенціалу та зростаючого попиту з боку європейських партнерів створює сприятливі передумови. Проте реалізація цього потенціалу стримується низкою викликів, серед яких: недостатня підтримка з боку держави, фрагментарність нормативно-правового регулювання, а також обмежений доступ виробників до сертифікації, знань та ринків.

Перші спроби систематизації державної політики у сфері органічного виробництва в Україні були зроблені на початку 2010-х років, однак формалізація правових засад відбулася лише з прийняттям Закону України «Про основні засади та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» у 2018 році (набуття чинності – 2019 р.) [3].

Цей закон встановив базові принципи регулювання органічного сектору, визначив вимоги до виробників, операторів ринку, процедури сертифікації та систему контролю. Водночас, попри наявність законодавчої бази, реальне впровадження ефективних механізмів підтримки залишається обмеженим. За оцінками громадських організацій, більшість положень закону реалізуються із затримками, а фінансування органічного виробництва через державний бюджет є недостатнім і нестабільним.

Станом на 2023 рік, органічне виробництво не має окремої комплексної державної програми з визначеними цілями, індикаторами та інструментами реалізації. Органічний сектор досі сприймається як доповнення до основної моделі агровиробництва, а не як самостійний пріоритет сталого розвитку.

Експерти вказують, що інтеграція органічного виробництва у національну аграрну стратегію – одна з основних передумов для зростання його ефективності. Зокрема, доцільно передбачити:

- 1) цільові субсидії для органічних виробників (особливо у період переходу з традиційного господарювання);
- 2) пільгове кредитування та податкові стимули;
- 3) підтримку кооперативів, логістики та переробки органічної продукції;
- 4) інвестиції у наукові дослідження та підготовку кадрів.

Також надзвичайно важливо, щоб державна політика у сфері органічного виробництва була системно узгоджена з євроінтеграційними зобов'язаннями України, адже гармонізація законодавства із правом Європейського Союзу є невід'ємною частиною стратегічного курсу на вступ до ЄС. Одним із основних документів у цьому контексті є Регламент (ЄС) № 2018/848, який з 2022 року визначає оновлені, уніфіковані правила ведення органічного виробництва, маркування та контролю для всіх країн-членів ЄС [48]. Його основна мета – забезпечити високу якість продукції, прозорість системи сертифікації та справедливі умови конкуренції на внутрішньому ринку ЄС. Для України це означає, що усі органічні оператори, які планують експортувати до країн ЄС, мають відповідати цим вимогам, зокрема щодо простежуваності, контролю ланцюгів постачання, відповідності виробничих потужностей тощо.

Відтак, адаптація української нормативної бази до положень Регламенту 2018/848 є не лише формальним завданням у рамках Угоди про асоціацію, а й практичною умовою доступу до високодоходного ринку органічної продукції ЄС. Це потребує модернізації системи контролю, акредитації сертифікаційних органів, цифровізації процедур підтвердження відповідності та запровадження нових стандартів для органічних продуктів тваринного походження, аквакультури, насіння тощо. У цьому процесі також важливу роль відіграє взаємодія держави, бізнесу та громадських організацій, які спільно мають забезпечити прозорий, зрозумілий і адаптивний механізм імплементації європейських стандартів у вітчизняну практику.

Ще одним напрямом удосконалення державної політики є залучення місцевих органів влади до підтримки органічного виробництва. В умовах

децентралізації саме громади можуть стати локальними центрами розвитку органіки, наприклад, через:

- 1) надання мікрогрантів для малих виробників;
- 2) підтримку локального збуту (ярмарки, фермерські ринки, закупівлі для шкіл і дитсадків);
- 3) фінансування консультаційних послуг та навчання.

Позитивні приклади вже існують. Наприклад, в 2020-2021 роках Полтавська, Житомирська та Львівська області впроваджували регіональні програми підтримки органіки — на рівні співфінансування сертифікації, популяризації та досліджень [49].

Крім того, обласні програми включали заходи з популяризації органічної продукції серед споживачів, розвиток локальних ринків збуту, а також підтримку науково-дослідних ініціатив, зокрема дослідження ґрунтів, сівозмін, біологічного захисту рослин тощо. У Львівській області, наприклад, було реалізовано пілотний проєкт із впровадження органічного землеробства в громадах, що передбачав навчання фермерів, надання консультацій та супровід при сертифікації.

Такий підхід демонструє, що децентралізована підтримка може стати дієвим інструментом, особливо в умовах обмеженої присутності державних програм на національному рівні. Водночас, для масштабування цього досвіду доцільно забезпечити методологічну підтримку з боку Мінагрополітики, стандартизувати підходи до розробки регіональних програм і стимулювати обмін досвідом між громадами. Таким чином, саме регіональний рівень може стати осередком «низової» органічної трансформації, яка доповнює загальнонаціональну політику.

Одним з головних бар'єрів для розвитку органіки в Україні залишається дороговартісна і складна система сертифікації, яка для малих і середніх фермерів часто є економічно недосяжною. На сьогодні в Україні діє кілька акредитованих органів сертифікації, однак процес залишається централізованим,

бюрократизованим та слабко інтегрованим із європейською системою визнання [50].

Розвиток спрощених моделей сертифікації для малих фермерів, зокрема на основі принципів PGS (Participatory Guarantee System), а також державна або донорська компенсація витрат на сертифікацію є одним із реалістичних кроків для покращення доступу до ринку. Такі пропозиції активно обговорюються експертним середовищем. Наприклад, у документі «Концепція розвитку органічного виробництва в Україні», ініційованому ГО «Органічна Україна», підкреслюється важливість запуску державної програми компенсації сертифікаційних витрат та розробки національної системи навчання для органічних консультантів [51].

У контексті вдосконалення державної політики у сфері органічного виробництва важливо не лише посилювати нормативну та фінансову підтримку, а й налагоджувати ефективну взаємодію між усіма основними учасниками інноваційного процесу. Йдеться про створення системної інституційної моделі, у якій кожен елемент, від урядових органів до фермерів, виконує свою чітку функцію в екосистемі підтримки інновацій у сфері органічного сільського господарства.

З урахуванням кращих європейських практик та наявних українських ініціатив, доцільним є формування централізованої моделі взаємодії суб'єктів інноваційного процесу, що забезпечує як вертикальну інтеграцію (від політики до ферми), так і горизонтальні зв'язки (співпраця, обмін знаннями, логістика). Такий підхід зображено на рис. 3.2, де представлено інституційну модель підтримки інновацій в органічному сільському господарстві.

Серцевиною цієї моделі виступає централізована база знань і цифрових рішень, яка забезпечує всі сегменти ланцюга – від генерації інновацій до їх практичного впровадження. Така база може включати:

- 1) платформи типу Organic Farm Knowledge, AgriDigital, Organic Ukraine HUB;
- 2) бази сертифікованих виробників і постачальників;

3) онлайн-курси, методичні рекомендації, інструкції для фермерів.

Рис. 3.2. Інституційна модель підтримки інновацій в органічному сільському господарстві

Джерело: сформувано автором

У структурі моделі чітко виокремлюються чотири основні блоки:

1. Органи державної політики та нормативного регулювання – формують стратегічний курс, забезпечують правові умови та реалізують програми підтримки. До них належать Міністерство аграрної політики України, профільні комітети, а також міжнародні донори, які відіграють важливу роль у фінансуванні сектору.

2. Інституції, що створюють інноваційні рішення – це університети аграрного спрямування (НУБіП, ХНАУ), дослідницькі лабораторії, біотехнологічні стартапи та науково-дослідні інститути, які працюють над розробкою практичних рішень для органічного господарства.

3. Органічні виробники – кінцеві користувачі інновацій, що включають як малі та середні фермерські господарства, так і кооперативи, переробні підприємства та державні закупівельні структури (наприклад, у сфері освіти чи громадського харчування).

4. Посередники – забезпечують обмін між інституціями та виробниками, підтримуючи сертифікацію, навчання, консультаційний супровід, логістику й реалізацію продукції.

Ефективне функціонування цієї моделі потребує координації на державному рівні – зокрема через створення єдиного вікна для доступу до інновацій, сертифікації, знань та інфраструктурних послуг. Така система дозволить оптимізувати витрати виробників, спростити доступ до ринку та забезпечити постійну модернізацію органічного сектора відповідно до європейських стандартів.

Таким чином, удосконалення державної політики у сфері органічного виробництва потребує комплексного, довгострокового та системного підходу. Йдеться не лише про нормативні акти, а про переналаштування всієї архітектури аграрної політики в бік сталості, екологічності та підтримки дрібного виробника.

Україна має всі передумови для цього: законодавча база, зацікавлені фермери, експортний потенціал, підтримка ЄС і міжнародних партнерів. Відповідно, завдання держави – перетворити ці передумови на дієві механізми, що забезпечать ефективний розвиток органічного сектора в середньо- та довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було вивчено теоретичні засади, проаналізовано сучасний стан та розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення еколого-економічного механізму розвитку органічного сільського господарства в Україні. Зокрема:

На основі аналізу літературних джерел, статистичних даних, міжнародного досвіду та прикладних кейсів, автор дійшов висновку, що органічне сільське господарство є стратегічним напрямом для сталого розвитку аграрного сектору, особливо в умовах глобальної екологічної трансформації та євроінтеграційного курсу України.

У першому розділі було розкрито теоретичні засади органічного виробництва як складової сталого аграрного розвитку. З'ясовано, що органічне землеробство базується на принципах екологічної рівноваги, збереження родючості ґрунтів, відмови від синтетичних добрив і пестицидів, а також на дотриманні високих стандартів якості та простежуваності продукції. Було встановлено, що попит на органічну продукцію продовжує зростати у всьому світі, насамперед у розвинених країнах, і все більше споживачів віддають перевагу товарам, які є безпечними, екологічно чистими та сертифікованими. У роботі також розглянуто нормативно-правові засади органічного виробництва, зокрема в контексті гармонізації законодавства України з регламентами ЄС, зокрема Регламентом (ЄС) № 2018/848.

У другому розділі проведено комплексний аналіз світових тенденцій розвитку органічного ринку. На основі даних FiBL та IFOAM встановлено, що лідерами за площею органічних угідь є Австралія, Аргентина та Іспанія, а найбільшими ринками збуту – США, Німеччина та Франція. Розкрито регіональні особливості розвитку органіки в Європі, Азії, Америці та Австралії, а також наведено приклади державної підтримки органічного сектору в таких країнах, як Німеччина та Індія. Особливу увагу приділено структурі світової торгівлі: визначено, що розвинуті країни переважно є імпортерами, тоді як

країни Глобального Півдня – експортерами органічної сировини. Серед основних бар'єрів міжнародної торгівлі виокремлено проблеми сертифікації, логістики та регуляторних вимог.

У цьому ж розділі акцентовано на викликах і перспективах глобального органічного виробництва: нерівномірність доступу до ринків, висока вартість сертифікації, низький внутрішній попит у країнах, що розвиваються. Водночас, було підкреслено, що Україна має значний потенціал стати важливим експортером органічної продукції на європейський ринок, за умови підтримки національного виробника, модернізації політики та інтеграції в міжнародні ланцюги постачання.

У третьому розділі визначено напрями підвищення ефективності органічного виробництва та механізми удосконалення державної політики у цій сфері. Зокрема:

1. Показано, що підвищення ефективності органіки можливе завдяки агроекологічним практикам (сівозміна, біорізноманіття, використання сидератів), а також впровадженню сучасних технологій (біопрепарати, IT-інструменти, прецизійне землеробство).

2. Обґрунтовано необхідність розвитку освітніх та інформаційних програм, зокрема агрошкіл, онлайн-курсів і консалтингових служб, які забезпечують знання і підтримку для фермерів.

3. Визначено роль кооперації та логістичних платформ у зниженні витрат, підвищенні якості продукції та полегшенні доступу до ринків збуту.

4. Запропоновано інституційну модель підтримки інновацій в органічному секторі, яка передбачає взаємодію держави, науки, бізнесу та громадянського суспільства на основі цифрових платформ, відкритих баз даних, підтримки експорту та спрощеної сертифікації.

Також розкрито український та міжнародний досвід підтримки органіки. Було проаналізовано програми на рівні окремих областей (Полтавська, Львівська, Житомирська) і порівняно підходи країн-лідерів – Німеччини та Індії – у формуванні політики підтримки.

Узагальнюючи результати роботи, можна зробити висновок, що органічне сільське господарство є перспективним напрямом розвитку аграрного сектору України, який здатний забезпечити не лише продовольчу безпеку, але й відповідність вимогам ЄС щодо сталості, екологічності та простежуваності виробництва. Водночас, ефективність функціонування органічного сектору залежить від наявності системної державної політики, доступу до знань і технологій, підтримки малих виробників і відкритості міжнародних ринків. Успішна реалізація зазначених рекомендацій сприятиме створенню конкурентоспроможного, екологічно відповідального та інноваційного сільського господарства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Історія органічного землеробства – Biochem-Service. URL: <https://biochem-service.com.ua/blog/istoriya-organichnogo-zemlerobstva/>
2. Орехівський В.Д. Становлення та розвиток науково-організаційних основ органічного землеробства в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть: дис....д-ра істор. наук. Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, Київ, 2019.
3. Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10.07.2018 № 2496-VIII.
4. Заставний Ю.Б. Фінансово-економічне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва: дис....д-ра філософії: 051 Економіка. Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2021.
5. Ляшинський В.Б. Еколого-економічні засади формування нетрадиційного сільськогосподарського землекористування в Україні: дис. ... д-ра філософії: 051 Економіка. НУБіП України. Київ, 2023.
6. Орел А., Дяченко В. Сучасні аспекти розвитку органічного землеробства в умовах сталого сільського господарства. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-91>
7. Danko, Y., Nifatova, O. Agro-sphere determinants of green branding: eco-consumption, loyalty, and price premium. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2022. №9(1), P. 1-9.
8. Yu. Danko, O. Nifatova, V. Orel, V. Zhmailo, T. Lutska. Research of factors of development of agriculture in Ukraine: methodical approach on the basis of econometric modeling. *Review of Economics and Finance*. 2022. Vol. 20. P. 581-587.
9. Органічне сільське господарство: екологічні переваги. 24 канал. URL: https://agro.24tv.ua/organichne-silске-gospodarstvo-ekologichni-perevagi-novini-ukrayini_n1594114
10. Харченко Ю.В. Органічне виробництво: соціальний вимір. *Слобожанський вісник*. 2023. №2. С. 141-149.
11. Мельничук О. Органічна продукція в Україні: сучасний стан та перспективи

- експорту. *Економіка та суспільство*. 2022. №40. С. 26-34.
12. Гудзь В.П. Органічне землеробство: освітні та кадрові виклики. *Аграрна освіта*. 2021. № 112-119.
13. Євтушенко Н. Ринок органічної продукції в Україні: проблеми та напрями розвитку. *Економіка та суспільство*. 2019. № 2(10).
14. IFOAM – Organics International. Principles of Organic Agriculture. URL: <https://www.ifoam.bio/why-organic/principles-organic-agriculture>
15. Кучер Л. , Гончарова А. та Калінова Д. Екологічний – економічний засади сталого управління землекористуванням. *Журнал з Інновації і Сталий розвиток*. 2021. № 5(1). <https://doi.org/10.51599/is.2021.05.01.05>
16. Голян В. А., Мединська Н. В., Заставний Ю. Б. Економічний механізм органічного сільськогосподарського виробництва в умовах глобальних природоохоронних викликів: теоретико-методологічні засади формування. *Агросвіт*. 2022. № 3. С. 10–18. DOI: 10.32702/2306-6792.2022.3.10
17. Амонс С., Красняк О. Екологізація аграрного виробництва як основа формування системи продовольчої безпеки України. *Економіка та суспільство*. 2023. №(47). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-41>.
18. Багорка М.О., Сергієнко А.А. Екологізація виробництва аграрних підприємств як інноваційна складова їх розвитку. *Економічні студії*. 2021. № 3(33). С. 10-16.
19. Василенко І.А., Чупринов Є.В., Іванченко А.В., Скиба М.І., Воробйова В.І., Галиш В.В. Зелені технології у промисловості: монографія. Дніпро : Акцент ПП, 2019. 366 с.
20. Еколого-економічні засади збалансованого аграрного виробництва та використання природних ресурсів агросфери: монографія. Київ: ДІА, 2022. 408 с.
21. Гунько Л. Формування сталого (збалансованого) землекористування – базова основа розвитку економіки землевпорядкування в Україні. *Агросвіт*. 2022. № 9–10. С. 51-61. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.9-10.51>
22. Задорожна Л.М. Економічна ефективність органічного виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2022. №3. С. 49-56.

23. Кутова Т.А. Органічне виробництво як стратегічний напрям сільського господарства України. *Аграрна економіка* 2021. №5. С. 67-73.
24. Іртишчева І. О., Хомутецька С. В. Розвиток органічного виробництва в умовах євроінтеграції. *Економіка та держава*. 2022. №6. С. 98-101.
25. Статистика органічного ринку України. 2023. URL: <https://organicinfo.ua>
26. Willer H., Trávníček J., Meier C., Schlatter B. *The World of Organic Agriculture*. 2023. FiBL & IFOAM.
27. Dobrovolska O., Kravchenko I., Kharchenko S. Organizational and economic principles of organic farming: Case of Ukraine. *Management Theory and Studies*, 2021. № 31(2). P. 44-51.
28. FiBL. *Organic Agriculture and Job Creation*. 2023. URL: <https://www.fibl.org>
29. Кутова Т.А. Органічне виробництво як фактор сталого аграрного розвитку. *Аграрна економіка* 2022. №6. С. 71-75.
30. Копитко Л.М. Системний підхід до оцінки ефективності органічного агровиробництва. *Економіка АПК*. 2020. №8. С. 55-61.
31. Зеленський С.І., Бондаренко О.І. Органічне сільське господарство у контексті Європейського зеленого курсу. *Економічний простір*. 2022. №176. С. 22-28.
32. Хаєцька О.П., Удалов Д.М. Сучасні аспекти розвитку органічного сільського господарства України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-107>
33. Площа сільськогосподарських угідь в Україні з органічним статусом – 246126 га. Агрoperspectiva. 2024. URL: <https://www.agroperspectiva.com/ru/news/190826>
34. Інфографіка. OrganicInfo – інформаційний портал. URL: <https://organicinfo.ua/infographics/organic-mapof-ukraine-2022/>
35. Продажі органічної продукції за 2016-2023: зовнішній ринок. OrganicInfo. URL: <https://organicinfo.ua/infographics/export-market-2016-2023/>
36. Global Organic Farmland and Market Continued to Grow in 2021. URL: <https://www.ifoam.bio/news/globalorganic-farmland-and-market-continued-grow-2021#:~:text=In%202021%2C%20organic%20retail%20sales,of%20the%20end%20of%202021>

37. Органічна ініціатива. URL: <https://organicinitiative.org.ua/news/3d-phase-results/>
38. Експорт української органічної продукції. 2023. OrganicInfo. URL: <https://organicinfo.ua/infographics/ua-organic-export-2023/>
39. Willer, H., & Trávníček, J. *The World of Organic Agriculture: Statistics and Emerging Trends*. 2023. FiBL & IFOAM Organics International.
40. European Commission. *Farm to Fork Strategy*. 2020. URL: <https://food.ec.europa.eu>
41. USDA. *Organic Certification Cost Share Program*. 2023
42. Ministry of Agriculture India. *Paramparagat Krishi Vikas Yojana & MOVCDNER Schemes*. 2022.
43. Li J. et al. China's Organic Agriculture Development: Policy and Practice. *Journal of Cleaner Production*. 2021.
44. Organic Europe. *Imports of Organic Products into the EU*. 2023.
45. BMEL. *Organic Farming in Germany – Facts and Figures*. Federal Ministry of Food and Agriculture. 2023.
46. Zukunftsstrategie Ökologischer Landbau. *Federal Organic Farming Strategy*. 2022. URL: <https://bmel.de>
47. Аналітичне дослідження щодо перспектив розвитку органічного виробництва в Україні. Мінекономіки України, Organic Ukraine. 2021. URL: <https://organicukraine.org.ua>
48. Organic Ukraine. Річний звіт про стан органічного сектору в Україні. 2022. <https://organicukraine.org.ua>
49. АгроПолігон. *Обласні програми підтримки органічного виробництва в Україні*. 2021.
50. Офіційний сайт Держпродспоживслужби. *Органи сертифікації органічного виробництва в Україні*. URL: <https://dpss.gov.ua/>
51. ГО «Органічна Україна». *Концепція розвитку органічного виробництва в Україні до 2030 року*. 2023. URL: <https://organic.com.ua/konczepczyia-derzhprogrami-rozvitku-organichnogo-virobnicztva/>